

УДК 811.161.3

**КРЫЛАТЫЯ СЛОВЫ З ІНШАМОЎНЫХ КРЫНІЦ
ПА-ЗА ЛЕКСІКАГРАФІЧНЫМ АПІСАННЕМ
(МАДЫФІКАЦЫІ І ТРАНСФАРМАЦЫІ)**

Цеплякова А. Д.

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова, г. Магілёў

Артыкул прысвечаны праблеме фіксацыі і лексікаграфічнага апісання крылатых слоў з іншамоўных крыніц у сучаснай беларускай літаратурнай мове, мадыфікацыі і трансфармацыі якіх яшчэ застаюцца па-за слоўнікавым апісаннем. Вызначаюцца асаблівасці змяненняў у маўленні крылатых слоў, падаюцца ўзоры слоўнікавых артыкулаў.

Ключавыя словы: крылатыя словы, іншамоўныя крыніцы, мадыфікацыя, трансфармацыя, слоўнік.

Крылатыя словы дастаткова шырока апісаны ў слоўніках тлумачальнага тыпу [2–4; 6], аднак выпадкі змяненняў крылатых адзінак у маўленні яшчэ недастаткова прадстаўлены і апісаны ў існуючых лексікаграфічных выданнях. Актуальным з’яўляецца ў гэтай сувязі вызначэнне і слоўнікавае апісанне асаблівасцей мадыфікацыі і трансфармацыі крылатых слоў у беларускай мове.

Змяненні ў маўленні крылатых слоў адбываюцца розным чынам. Можна вызначыць два асноўныя тыпы змяненняў – гэта мадыфікацыя і трансфармацыя. Першы тып адрозніваецца ад другога тым, што пры мадыфікацыі крылатая адзінка набывае ў маўленні пэўныя варыянты сваёй формы або зместу. Такія варыянты з часам могуць стаць агульнаўжывальнымі, таму што не столькі “псуюць”, колькі “ўдасканалваюць” форму і змест крылатых адзінак.

У выпадку ж трансфармацыі крылатая адзінка змяняецца ў кантэксце такім чынам, што ўжо блізкая да свайго “разбурэння”, каб яе пазнаць (ідэнтыфікаваць) у кантэксце, трэба добра ведаць яе зыходную форму і першапачатковы змест. Такім чынам, трансфармацыя заўсёды разавая, у большасці выпадкаў мае індывідуальна-аўтарскую прыроду, ніколі не прыводзіць да ўзнікнення новых варыянтаў формы ці зместу крылатага слова.

І мадыфікацыі, і трансфармацыі крылатых слоў павінны быць максімальна адлюстраваны ў тлумачальных слоўніках, каб рэпрэзентаваць асаблівасці ўжывання, форму і змест крылатых адзінак. Ніжэй падаюцца ўзоры слоўнікавых артыкулаў, у якіх ілюстрацыйныя цытаты (прыклады) ўжывання крылатых слоў адабраны такім чынам,

каб паказаць існуючыя змяненні гэтых адзінак у мове мастацкай літаратуры, публіцыстыкі, а таксама мове сродкаў масавай інфармацыі.

Так, у сучаснай беларускай мове ўжываецца крылаты выраз <бегчы,> як пацукі, з <тонучага карабля> (англ. *Rats desert <for sake, leave> a sinking ship*), які паходзіць з п'есы “The Tempest” (1611) англійскага паэта і драматурга Уільяма Шэкспіра (1564–1616), а першапачаткова ўзыходзіць да старажытнага марскога павер'я, у якім гаворыцца, што пацукі заўсёды імкнуцца пакінуць карабель, калі прадчуваюць караблекрушэнне. Выраз ужываецца ў значэнні “кідаць якую-н. справу пры небяспецы, пагрозе; гаворыцца ў дачыненні да прыстасаванцаў, канфармістаў і г.д.” [3, с. 36–37].

Даследаванне паказала, што крылаты выраз <бегчы,> як пацукі, з <тонучага карабля> ў большасці выпадкаў ужываецца ў маўленні або ў мадыфікаванай, або ў трансфармаванай форме.

Так, мадыфікацыі крылатага выразу ў розных кантэкстах функцыянавання абумоўліваюць наяўнасць шэрага фармальных варыянтаў, якія рэалізуюцца ў маўленні. Напрыклад, тыповай мадыфікацыяй крылатай адзінкі з'яўляецца скарачэнне асобных кампанентаў (часам да гранічнай сцісласці): – *Ён першы перабег, – скрыпнуў пан зубамі, – а за ім іншыя разышліся на ўсе застаўкі. Як пацукі з карабля. А астатнім чыняць уціск.* (У. Караткевіч. “Сівая легенда”). *І вось бягуць, як пацукі, апошнія немцы, і падае збітая з Дома ўрада фашысцкая свастыка, і плачуць ад радасці людзі, цалуюць, абдымаюць запаленых, потных байцоў.* (А. Лідзія. “Фімка”).

У сваю чаргу, трансфармацыі крылатага выразу заўсёды ўплываюць на яго форму. Напрыклад, крылаты выраз ў кантэксце можа змяняць сінтаксічную форму і пераўтварыцца ў крылаты афарызм [1]: – *Хлусня! Усё гэта хлусня, – сказаў Змітрок. Звязаў пакет зноў, узяў аловак і напісаў зверху: “Пацукі ўцякаюць з карабля, які павінен затануць... Але яны іншы раз памыляюцца і дарэмна гінуць. Усяго добрага...”* (М. Ваданосаў. “Пераломнае лета”). Або сінтаксічная форма крылатага выразу змяняецца да такой ступені, што ён літаральна “раствараецца” ў кантэксце, ідэнтыфікуецца толькі па апорных (ключавых) словах-канцэптах: *І ні ад адной бабы ў цябе не будзе дзяцей, бо Бог пракляне чэрава кожнай жанчыны на час, калі яна з табой... І ўсе будуць бегчы ад цябе, як бягуць з дома – нават калі дом гэты замак – пацукі ад пацука, якога злавілі, вымазалі дзёгцем і выпусцілі.* (У. Караткевіч. “Маці ўрагану”). Тут засталіся толькі кампаненты бегчы і пацукі, якія дазваляюць узнавіць пачатковую форму і змест крылатай адзінкі.

Пры трансфармацыі крылатага выразу могуць з’яўляцца новыя кампаненты, дзякуючы якім яму надаецца новы вобразны сэнс і часам нават змяняецца змест (удакладняцца існуючы або ўтвараецца цалкам новы): *Кідаюць паны маёнткі, як пацукі падпалены млын, уцякаюць у гарады, галосячы аб ратунку і расказваючы аб жудасях, якія чыніць мужык-звер* (Я. Колас. “На ростанях”).

Трэба адзначыць, што існуе яшчэ адзін тып пераўтварэння крылатага выразу ў маўленні, які знаходзіцца на мяжы згаданых вышэй двух. Размова ідзе пра дыстантную парцэляцыю, якую мэтазгодна кваліфікаваць як парадыгматычную форму крылатай адзінкі: *Народ бяжыць з усіх прадпрыемстваў холдынгу, як пацукі з карабля, што тоне. Усё з-за таго, што заробак плацяць часткамі, адмянілі авансы.* (“Звязда”). Парадыгматычная форма ўласціва, як правіла, тым крылатым выразам, якія страцілі сувязь з тэкставай крыніцай свайго паходжання і фразеалагізаваліся ў беларускай мове (ужываюцца як фразеалагічныя адзінкі) [5; 7].

Такім чынам, мадыфікацыі і трансфармацыі крылатых выразаў у маўленні павінны апісвацца ў тлумачальных слоўніках, паколькі змяненне крылатых адзінак можа, па-першае, прама ўплываць на ўтварэнне іх новых фармальных варыянтаў і новых адценняў значэння, па-другое, адлюстроўваць межы захавання тоеснасці крылатых выразаў як моўных знакаў пры разнастайных індывідуальна-аўтарскіх відазмяненнях іх формы і зместу, і па-трэцяе, сігналізаваць аб пераходзе крылатага выразу ў новы разрад моўных адзінак (фразеалагічных або парэміялагічных).

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Іваноў, Я. Я. Афарыстычнае выказванне як моўная мадэль крылатых слоў / Я. Я. Іваноў // Філолагічны студыі. – 2017. – Вип. 16. – С. 114–121.
2. Іваноў, Я. Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н. э. – XX ст. : тлумачальны слоўнік / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. – 164 с.
3. Крылатыя выразы ў беларускай мове : тлумачальны слоўнік. Ч. 1: З іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX стст. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 136 с.
4. Крылатыя выразы ў беларускай мове : тлумачальны слоўнік. Ч. 2: З рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц XII–XX стст. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. – 208 с.
5. Лепешаў, І. Я. Крылатыя словы і фразеалагізмы / І. Я. Лепешаў // Роднае слова. – 1992. – № 9. – С. 38–41.
6. Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў / уклад. С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў. – Мінск : БФС, 1997. – 262 с.

- Секция 1. Язык и литературное наследие как факторы формирования информационной культуры личности

7. Швед, Г. Ф. Крылатые слова і фразеалагізмы / Г. Ф. Швед // Труды БГТУ. Серия 5: История, философия, филология. – 2007. – Вып. 15. – С. 183–184.

УДК 81;316.77

ТРАНСФОРМАЦИЯ РЕЧЕВОЙ КОММУНИКАЦИИ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Уткевич О. И.

доцент, канд. филол. наук

Витебский государственный технологический университет, г. Витебск

Статья посвящена анализу глубокой трансформации языковой коммуникации под влиянием информационных технологий. Рассматриваются такие явления, как появление новой лексики, упрощение языковых средств, возникновение «письменной разговорной речи» и новых жанров. На основе философских концепций Платона и Х.-Г. Гадамера доказывается, что эти изменения носят системный характер, затрагивая основы коммуникации и мышления.

Ключевые слова: интернет, информационные технологии, речевая коммуникация, язык.

Развитие информационных технологий в последнее время существенно повлияло на языковую коммуникацию, в результате чего произошла ее качественная трансформация. Так, например, появляются различные новые понятия, связанные со сферой информационных технологий: интернет, электронная почта, браузер, сервер и другие. Кроме того, происходит определенное упрощение языковых средств, что во многом связано со стремлением к их экономии. В общении это осуществляется с помощью интернет-сервисов, мобильной связи, видеотелефонии.

Кроме того, наблюдается процесс глобализации и интернационализации языков. Данный процесс тесно взаимосвязан с развитием системы международного общения и распространением интернет-культуры, популярностью эмодзи, мемов и других специфических для интернет-сообщества культурных явлений.

Необходимо отметить, что появление новых понятий в современных языках представляет собой достаточно специфический речевой феномен. Дело в том, что в традиционном языке слова, являющиеся именами, представляли собой специфические модели, то есть являлись способом познания действительности. Как отмечал